

Savur, Hilmi - Kayabaşı, Rabia Gökçen, “Balkanlardan Anadolu’ya Kesik Baş Türbelerinin Türk Halk Kültüründeki Yeri”, *Karadeniz Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 9/20, ss.573-583.
DOI: 10.31765/karen.1368284

Bu makale etik kurul izni ve/veya yasal/özel izin alınmasını gerektirmemektedir.

This article doesn't require ethical committee permission and/or legal/special permission.

* Araştırma Makalesi / *Research Article*

** Türk Halk Bilimi Bilim Uzmanı,
Aksaray Üniversitesi Sosyal Bilimler
Enstitüsü, Aksaray/TÜRKİYE
✉ savurhilmi2@gmail.com

ORCID : 0000-0002-5381-939X

*** Doç. Dr.,
Aksaray Üniversitesi, Türkçe ve Sosyal
Bilimler Eğitimi Bölümü,
Aksaray /TÜRKİYE
✉ rabiagokcen@hotmail.com

ORCID : 0000-0002-6147-7916

Anahtar Kelimeler: Halk Bilim, Türbe, Kesik Baş, Motif

Keywords: Folklore, Tomb, Cut Head, Motif

BALKANLARDAN ANADOLU’YA KESİK BAŞ TÜRBELERİNİN TÜRK HALK KÜLTÜRÜNDEKİ YERİ*

Hilmi SAVUR** - Rabia Gökçen KAYABAŞI***

Öz: Yaklaşık beş asır boyunca Osmanlı Devleti’nin hâkimiyeti altında kalan Balkanlar, Türk halk kültürünün önemli araştırma sahalarından birisidir. Orhan Gazi’nin oğlu Süleyman Paşa’nın 1354 yılında Gelibolu yarımadasını fethetmesiyle beraber Osmanlı Devleti’nin Balkan coğrafyasında hâkimiyeti ve devamında fetihleri başlamıştır. Osmanlı Devleti’nde Balkanlar, Rumeli eyaleti olarak adlandırılmaktadır. Balkanlar, Türkiye’nin bir kısmıyla beraber Bulgaristan, Yunanistan, Hırvatistan, Sırbistan, Bosna Hersek, Makedonya, Arnavutluk, Romanya, Karadağ ve Kosova’yı içine alan önemli bir geçiş güzergâhı ve yerleşim alanıdır. Osmanlı Devleti hâkimiyeti boyunca Balkanlar’ı hemen hemen her alanda etkilemiştir. Fetih sürecinden sonra bölgeye yerleşen Türkler ve Balkan halkları arasında çeşitli etkileşimlerle beraber ortak bir Türk halk kültürü ortaya çıkmıştır. Bu kültürün önemli motiflerinden biri de Alp-Gazi tipinin yansımalarından biri olan “kesik baş” motifidir. Anadolu ve Balkanlar Türk folklorunda “kesik baş” motifini çeşitli türlerde görmek mümkündür. Anadolu’nun ve Balkanlar’ın Türkleştirilmesi ve İslam’ın yayılması amacıyla bölgeye hareket eden alp-erenlerin, savaş esnasında başlarının düşman tarafından kesildiği, başlarını ellerine alıp savaşa devam ettikleri rivayet edilmektedir. Anadolu ve Balkanlar’ın hemen hemen her alanında kesik başlı türbeye rivayetlerde rastlamak mümkündür. Bu çalışmada Anadolu ve Balkan coğrafyasında kesik baş motifine sahip olan evliya ve yatırlar tespit edilmiş, bu evliyaların efsane ve rivayetleri aktarılmıştır. Çalışma alanını Adana, Niğde, Ankara, Hatay, Erzurum, Isparta, Sinop, Elazığ, Konya, Kars, Muğla, Gümülcine (Yunanistan), Mitroviça (Kosova), Prizren (Kosova), İskaça (Romanya), Adakale (Romanya), Şumnu (Bulgaristan) ve Manastır (Makedonya) şehirlerinde tespit edilen türbeler oluşturmaktadır. Çalışma, literatür taraması ve saha çalışması ile elde edilen bulguların aktarılması olarak sınırlandırılmıştır.

HEAD TOMBS IN TURKISH FOLK CULTURE FROM THE BALKANS TO ANATOLIA

Abstract: The Balkans, which remained under the influence of the Ottoman Empire for 5 centuries, is one of the important research areas of Turkish folk culture. With the conquest of the Gallipoli peninsula by Orhan Gazi’s son Süleyman Pasha in 1354, the Ottoman Empire’s dominance and subsequent conquests in the Balkan geography began. In the Ottoman Empire, the Balkans is called the Rumelia

Geliş Tarihi / Received Date: 30.09.2023

Kabul Tarihi / Accepted Date: 30.12.2023

province. The Balkans is an important transit route and settlement area that includes Bulgaria, Greece, Croatia, Serbia, Bosnia and Herzegovina, Macedonia, Albania, Romania, Montenegro and Kosovo, along with a part of Turkey. The Balkans, which was under the domination of the Ottoman Empire for about 5 centuries, is one of the important lands that can be considered as the legacy of the empire. The Ottomans influenced and transformed the Balkans in almost every area during its rule. After the conquest process, a common Turkish folk culture emerged with various interactions between Turks and Balkan peoples who settled in the region. The cut head motif is one of the reflections of the "Alp-Gazi Type". It is possible to see the "cut head" motif in various genres in Anatolian and Balkans Turkish folklore. It is rumored that the Alp-eren, who moved to the region for the

Turkification of Anatolia and the Balkans and the spread of Islam, continued the war by getting their heads cut off by the enemy during the war. In this study, the saints existing in Anatolia and the Balkans were scanned and the saints and endowments with the cut head motif were determined. In the text, the legends and narrations of the saints with this cut head motif are also conveyed. Tombs were identified in the cities of Adana, Niğde, Ankara, Hatay, Erzurum, Isparta, Sinop, Elazığ, Konyai Kars, Muğla, Gümülçine (Greece), Mitrovica (Kosova), Prizren (Kosovo), İskaça (Romania), Adakale (Romania), Şumnu (Bulgaria) and Vranja (Macedonia) and tried to be explained in detail in the study. In the study, two field-oriented literature searches were made and besides, the findings obtained from the field study were tried to be conveyed.

Giriş

Türklerin, Anadolu'dan gelip Balkanlar'a yerleşmesi 1260 tarihlerine kadar uzanmaktadır. 1261 yılında Moğollardan kaçarak Bizans'a sığınan Selçuklu Sultanı İzzeddin Keykâvus'la ilk yerleşim gerçekleşmiştir. 1263 yılında 30-40 Türkmen obası, Sarı Saltuk Baba ile Keykâvus'un yanına Bizans imparatoru tarafından Kuzey Dobruca'ya yerleştirilmiştir. Veli-gazi olarak bilinen Sarı Saltuk Baba, Balkanlara gelip yerleşen ilk Müslüman veli olması sebebiyle bölgede menkıbeler ve rivayetler türemiştir. Sarı Saltuk Baba ve obasının yerleşiminden sonra Balkanlar'a Anadolu'dan yapılan Türk akınları Karesi Beyliği kurulduktan sonra başlamış ve bu beylik döneminde hiçbir yerleşim olmamıştır. Orhan Bey'in oğlu Süleyman Paşa, Cantacuzenus'un 1352'de kışlaması için Cinbi Kalesi'ni vermiştir. 1354 yılında Süleyman Paşa, şiddetli bir sarsıntı sonrasında surları yıkılan Gelibolu Kalesi'ni fethetmiştir. Bu fetih ile Balkanlar'ın fethi başlamıştır. Bu fetih sonucunda Osmanlı İmparatorluğu Balkanlar'a açılmış yaklaşık 500 yıl Balkanlar'ı hâkimiyeti altında tutmuştur.¹ Sarı Saltuk Baba gibi veli-gazi tipi özellikleri gösteren velilerin Anadolu'nun ve Balkanlar'ın Türkleştirilmesi ve İslam'ın yayılması sürecine büyük katkıları olmuştur. Veli, Allah tarafından üstün kuvvet ve kudretlere sahip olan Allah'a yakın olduğu kabul edilen şahsiyetlere verilen addır. Bir velinin kült konusu olup olmadığını anlamak için Ocak'a göre üç unsura bakılmaktadır:

- “1- Velî adına yapılmış bir mezar veya türbenin yahut kendisinden kalan, ya da kaldığına inanılan bir kısım eşyanın mevcudiyeti,
- 2-Söz konusu mezar, türbe veya eşyanın bazı dileklerin gerçekleşmesi, hastalıkların tedavisi gibi herhangi bir maksatla ziyaretlere ve bunlar esnasında adak ve kurbanlara sahne olması,
- 3-Dua mâhiyetinde olarak velî ile ilgili ve onun adı geçen birtakım sözlerin mevcudiyeti”

şeklinde aktarmaktadır.²

Müslüman Türklerin var oldukları bütün coğrafyalarda velî kültüyle bağlantılı bir inanç merkezinin olduğu görülmektedir. Velî kültü tahlil edildiğinde ana kaynağının İslam öncesi eski Türk inançlarına dayandığı görülmektedir. Şamanist Türkler, şamanların gizli güçlere sahip önemli insanlar olduklarına, bu güçlerle iletişim kurduklarına ve Gök Tanrı ile temasa geçip ondan insanlara mesaj getiren kişiler olduğuna inanmaktadır. Türk inanç sisteminin her

¹ Ortaylı, 2014: 10-12.

² Ocak, 2016: 33-37.

döneminde atalar kültü önem arz etmektedir. Şamanizm öncesi ve Şamanizm dönemlerinde var olan atalar kültü İslam inancının kabulünden sonra ortaya çıkan veli kültürünün temelini de oluşturmaktadır. İnanç sisteminde, ataya tapınma yer almazken ataya karşı korku ve saygı duyguları karışık bir şekilde ifade edildiği görülmektedir. Anadolu ve Balkanlarda bir türbe veya bir mezar formu; o bölgedeki insanların yatır, türbe, ziyaret diye adlandırdığı mezarlara sahip velîlerin çevre halkın zihninde yaşayan imajlarla var olmaktadır. Kimi türbelere hastalık sebebiyle gidilirken, kimi türbelere çeşitli dilekler veya ibadetler için gidilmektedir. Velîler de kendi içlerinde çeşitli gruplara ayrılmaktadır. Ocak'a göre;

“1-Kültlerin Mâhiyetine Göre

A-Mahallî Velîler

B-Genel Velîler

2-Şahsiyetlerinin Niteliğine Göre

A-Gerçek Velîler

B-Şehirli Velîler

C-Köy ve Aşiret Velîleri

Ç-Gazi-Savaşçı Velîler

D-Misyoner Velîler

E-Meslek Pîri Velîler

F-Mürşid Velîler

*G-Hayalî Velîler”.*³

Türk folklorunda kesik baş motifinin, mitolojik dönemden günümüze kadar, destan, efsane, menkıbe, masal ve hikâye gibi pek çok anlatıda Balkanlardan Orta Asya'ya kadar geniş bir coğrafyada yayıldığı görülmektedir. Anadolu Türk folklorunda kesik baş motifinin işlendiği en eski örnek, Dâsitân-ı Kesik- Baş'tır. Kesik baş motifi, İslam adına savaşıp savaş meydanında düşman tarafından kellesi uçurulan alp-erenlerin kellelerini yerden alıp canını teslim etmeden koltuğu altına alarak savaş kazanılana kadar savaş ettiği, savaş kazanıldığında bulunduğu yere uzanarak şehit olduğu ortaya çıkmaktadır. Deyimler içerisinde de kesik baş motifini görmek mümkündür. “Kellesi koltuğunda”, “Kellesini koltuğa almak”, Kelleyi koltuğa almak” gibi.⁴ Kesik baş anlatıları, Mevlîd kitapları içinde yer almış ve bunun yanında çeşitli şekillerde dinî hikâyelerde yer bulmuş toplum tarafından okunan ve bilinen anlatılardır. Kahramanların savaş esnasında başları kesilmiş şekilde savaşa devam ettikleri aktarılırken Anadolu'nun yanında Balkanlar ve Asya içlerinde yaygınlık kazandığı da görülmektedir. Bunun yanı sıra kesik baş anlatıları geniş coğrafyalara yayılırken, Türklerin İslamiyet'i kabulüyle beraber Hz. Peygamber ve Hz. Ali'ye duyulan sevgi, Hz. Ali'nin yiğitliğiyle özdeşleştirilmiştir. Kesik baş anlatılarını Anadolu'da, Balkanlar'da ve Asya içlerinde görmek mümkündür. Kesik baş anlatıları, destanlar etrafında gelişirken Anadolu ve Balkanlar'ın çeşitli bölgelerinde bulunan türbelerde yatan kişilerin efsanelerinin temel konusu konumundadır. Bu anlatılar, genellikle Anadolu'nun Balkanlar'ın İslamlaşma sürecinde bölgeye gelerek savaştan ve başının kesilmesine rağmen savaşa devam eden “Gazi-Alp Tipi” çevresinde oluşmuştur.⁵ Hoca Ahmet Yesevi öğretilerinden yansıtılmış, Anadolu'ya İslam dinini yaymak gibi bir misyonu olan bu alp-erenlerin Anadolu'nun Türkleşmesinde ve Balkanların Türkleşmesinde büyük katkıları olduğu görülmektedir. Kesikbaş destanları, efsaneleri Anadolu'nun bazı bölgelerinde türbe ve ziyaret yerleri

³ Ocak, 2016: 37-51.

⁴ Ocak, 2016: 20-28.

⁵ Kozan, Çelik, 2014: 89.

çevresinde aktarılmaktadır. Savaşçı ve gazi tipolojisine sahip olan bu veliler, buldukları coğrafyalarda savaşıp savaş esnasında başının kesilmesine rağmen savaşmaya devam ederken çeşitli kesik baş motifiyle bezenmiş rivayetlere de konu olmuşlardır.⁶

1. Balkanlar

1.1. Sarı Baba Türbesi

Türbe, Bulgaristan, Paşmaklı (Smolyan), Yukarı-Dere Köyü (Momçilovtsi)'nde bulunmaktadır. Bulgarlar ile Türklerin savaşına katılan Sarı Baba savaş esnasında bir Bulgar tarafından kılıçla başı kesilmiştir. Kellesini eline alan Sarı Baba, savaşa devam etmiştir. Savaş sonunda savaş alanına bir saatlik uzaklıkta bulunan Dere Köyü'ne kadar gitmiş ve orada şu an bulunan türbenin olduğu yere düşüp şehit olmuştur. Şehit olduğu yere türbe yapılmıştır.⁷

1.2. Gelberi Sultan Türbesi

Türbe, Bulgaristan Şumnu'da yer almaktadır. Gelber Sultan'ın kesik başıyla ilgili iki farklı rivayet mevcuttur. Gelberi (veya Gel berü) Sultan isminde bir alp eren tekkesiyle birlikte Şumnu'nun kuzeyinde yerleşik olarak yaşamaktaydılar. 1388 yılında sadrazam Çandarlı Ali Paşa'nın Şumnu Kalesi fethine katılmış ve kaleyi savunanlar tarafından kellesi kesilmiştir. Dev bir cüsseye sahip olan Gelberi Sultan'ın vücudu canlı kalıp savaşmaya devam etmiştir. Kafasını eline alıp savaşmaya devam eden Gelberi Sultan'ı gören arkadaşları, yoldaşları, askerleri korkarak aşağıya doğru inerken Gelberi Sultanda onları takip etmiştir. Yoldaşları, askerleri yolunu göstermek için "Gel beri, sultan" diye seslendikleri de rivayet edilmektedir. Savaş sonunda şehidin düştüğü yere türbe yapılmıştır. Bir başka rivayet ise; Gelberi Sultan'ın kellesi, savaş esnasında öldürülen Bulgar voyvodasının kızı intikam amacıyla kestiği aktarılmaktadır.⁸

1.3. Rogoçitsa Türbesi

Kosova Gilan yakınlarında yer alan Rogoçitsa köyünde var olan türbenin net bir adı kaynaklarda görünmemektedir. Bölge halkı Bağdat'tan gelen bir şehidin yattığını aktarmaktadırlar. Rivayete göre, savaş esnasında başı kesilmiş, kellesini koltuğunun altına alarak savaş alanından uzaklaşmış ve bugün türbenin bulunduğu alana gelmiştir. Bu alanda yerel halk görünce oraya düşüp şehit olmuştur.⁹

1.4. Gül Baba Türbesi

Türbe, Kosova Mitroviça'da bulunmaktadır. Gül Baba'nın bölgede İslamiyet'in yayılmasında büyük katkıları olduğu aktarılmaktadır. Gül Baba, Kosova Savaşı esnasında kellesi düşman askeri tarafında kesilmiş, düşman kanı ile kendi kanının karışmaması için kellesini koltuğunun altına alıp savaş alanında biraz uzağa koşarak şuan türbenin bulunduğu yere düşüp şehit olmuştur.¹⁰

1.5. Koca Baba Türbesi

Koca Baba, Kosova Nobırda'da yatmaktadır. 1439 yılında Nobırda'ya karşı büyük bir saldırı düzenlenmiş ve çoğu Osmanlı askeri şehit olmuştur. Bu savaş esnasında Koca Baba'nın da şehit olduğuna inanılmaktadır. Savaş esnasında kafası kesilmiş ve kafasını koltuğunun altına alarak Buçe dağı'nın zirvesine doğru koştuğu zirvede şehit olmuştur.¹¹

⁶ Kozan ve Çelik, 2014: 185.

⁷ Engin, 2014: 312.

⁸ Engin, 2014: 398-399.

⁹ Engin, 2014: 444.

¹⁰ Engin, 2014: 451.

¹¹ Engin, 2014: 472.

1.6. Cafer Baba (Yarım Baş Baba) Türbesi

Cafer Baba, Kosova Prizren'de yatmaktadır. Savaş esnasında başının koptuğu ve kopan başını alıp Prizren'de bulunan türbesinin oraya kadar geldiği rivayet edilmektedir.¹²

1.7. Ömer Baba Türbesi

Kosova Prizren Lez Köyü'nde yer alan türbe yerel halk tarafından "Lez Baba" şeklinde de adlandırılmaktadır. Olağanüstü savaşçı ve üstün güce sahip olduğuna inanılan Ömer Baba, Serrez'de bir gece vakti düşmanları tarafından ele geçirilip kellesi kesilmiştir. Daha önceden kazdığı kabrede gömüldüğü rivayet edilmektedir.¹³

1.8. Hasan Baba (Kesikbaş) Türbesi

Türbe, Makedonya Manastır'da yer almaktadır. Bu türbede yer alan kesik baş motifi diğer motif örneklerine göre farklılık arz etmektedir. Genellikle savaş alanlarında var olan kesik baş motifi, Hasan Baba rivayetinde normal bir yaşantı içerisinde öne çıkmaktadır. Rivayete göre, Hasan Baba öğrenciymiş hocası idamla cezalandırılmış. Hasan Baba, hocasının yerine kendi başını kurban etmiş ve cellatlar tarafından kendi başı vücudundan ayrılmıştır. Baş kesildikten sonra Hasan Baba, kellesini koltuğuna alıp türbesinin bulunduğu yere kadar gelmiş ve orada düşmüştür.¹⁴

1.9. Kesik Baş Baba Türbesi

Kesik Baş Baba Türbesi Romanya Adakale'de yer almaktadır. Şahsiyeti ve geçmişi ile ilgili bilgi çeşitli kaynaklarda bulunmamaktadır.¹⁵

1.10. İsak Baba Türbesi

İsak Baba savaş esnasında başı kesilmiş ve başını eline alarak bugün bulunduğu türbenin yanına gelerek yere düşmüş ve şehit olmuştur. Türbe, Romanya İsakça'da bulunmaktadır. İsak Baba türbesinin bulunduğu coğrafi alana da ismini vermiştir.¹⁶

1.11. Kesikbaş Türbesi

Türbe, Yunanistan Gümölcine'de bulunmaktadır. Türbede yatan velinin 1350 yılları dolaylarında Gazi Evrenos Bey'in Gümölcine'yi fetih etme sürecine katılan saygın kişilerden biri olduğu rivayet edilmektedir. Türbede yatan velinin Gümölcine'nin fethi sırasında düşman tarafından kellesinin uçurulduğu ve kellesini koltuğunun altına alarak savaşmaya devam ettiği ve bugün yattığı yerde düşüp şehit olduğu aktarılmaktadır.¹⁷

2. Anadolu Türbeleri

2.1. Kesikbaş Türbesi

Niğde'de bulunan türbe Şemsi Tebrizi'nin bilinen makamlarından bir tanesi olarak aktarılmaktadır. Şems-i Tebrizi'nin Konya'dan ayrılışından sonra hayatının sır olması sebebiyle Anadolu'nun çeşitli yerlerinde makamlarının olduğu görülmektedir.¹⁸

2.2. Kesikbaş Türbesi

Konya'nın Selçuklu İlçesinde yer alan türbenin yatan şahsiyetle ilgili detaylı bilgi kaynaklarda mevcut değildir. Kesik Baş Sultan olarak da adlandırılmaktadır. Rivayete göre, Selçuklular

¹² Engin, 2014: 505.

¹³ Engin, 2014: 507.

¹⁴ Engin, 2014: 606.

¹⁵ Engin, 2014: 671.

¹⁶ Engin, 2014: 678.

¹⁷ Engin, 2014: 829.

¹⁸ Kartal, 2017: 312.

devrinde Birinci Haçlı Seferleri esnasında Konya kuşatma altına alınmıştır. Selçuklu ordusu zor durumdayken kale burçlarında gür bir sesin duyulduğu aksakallı ihtiyarın düşmana kılıç sallamaya başladığı aktarılmaktadır. Bu aksakallı velînin hareketleri çevredeki halkı ve askerleri de galeyana getirmiştir. Savaş esnasında düşmanın kılıcı ihtiyarın kellesini uçurmuştur. Baş yere düşerken vücut dimdik ayakta kalmıştır. Başsız gövde yerden kelleyi alarak savaşa devam etmiştir. Bunu gören düşman korkudan kaçıyor ve savaş alanı ıssızlaşıyor. Aksakallı velî, kibleye doğru dönüp secde eder gibi yere kapanıyor ve Selçuklu sultanı bu velîyi secde ettiği yere defnettiriyor.¹⁹

2.3. Arap Baba Türbesi

Arap Baba Türbesi Elazığ'da bulunmaktadır. Rivayete göre, Harput ve yöresinde kuraklık hâkim olmuştur. Bir kadın bir gece rüyasında Arap Baba'nın başı kesilip de suya atılırsa kuraklığın biteceğini görmüştür. Bu rüyayı üç kere üst üste görür. Bir gece kadın, Arap Baba'nın cesedine gidip başını gövdesinden ayırır ve türbenin aşağısındaki dereye bırakır. Bunun ardından Harput yöresinde yağmur 40 gün 40 gece yağar, yağışlar felakete dönüşür. Yaptığından pişman olan kadın bu kez rüyasında Arap Baba'nın kesik başının yerine koyulursa yağmurun dineceğini söylemiştir. Kadın sabah olunca kesik başı bıraktığı dereye arar, bulur, kesik başı tekrardan yerine koyar. Bu durumdan sonra felakete dönüşen yağışlar Harput yöresinde diner. Bu talimatları da kadına Arap Baba'nın verdiği rivayet edilmektedir.²⁰

2.4. Abdurrahman Gazi Türbesi

Türbe, Erzurum ilinin sınırları içerisinde yer almaktadır. Abdurrahman Gazi'nin Hz. Muhammed'in sancaktarı olduğu aktarılmaktadır. Hz. Muhammed'in orduları Erzurum'u fethederken, sancaktar Abdurrahman Gazi'nin kellesi düşman tarafından gövdesinden ayrılmıştır. Yere düşen başını yerden alan velî, İslam sancağını Palandöken'in zirvesine dikmek amacıyla dağa doğru koşmaya başlar. Kellesi koltuğunda sancağı elinde koşar adım dağa giden velî, dağın eteklerinde çobanlara rastlar. Çobanların kem gözleri ile orada nazara gelir ve yere düşer kalır. Abdurrahman Gazi, orada şehit olarak ruhunu teslim eder.²¹

2.5. Mısır Zinnun Kümbeti Türbesi

Türbe, Erzurum Oltu İlçesi sınırlarında yer almaktadır. Bölgede yapılan bir savaş esnasında şehit olmuş bir din bilgini olduğu aktarılmaktadır. Savaş esnasında şehit olduktan sonra kafası kesik olmasına rağmen savaşa devam ettiği kesik başı ile düşmanla tekrar çarpıştığı ve tekrardan şehit olduğu aktarılmaktadır.²²

2.6. Arap Baba Türbesi

Arap Baba türbesi, Kars ili merkezinde yer almaktadır. Rus savaşı esnasında kafası düşman tarafından kesildiği başını yerden alıp koltuğunun altına yerleştirerek savaşa devam ettiği ve savaş sonunda türbenin bulunduğu yere düştüğü ve şehit olduğu aktarılmaktadır.²³

2.7. Kesikbaş Gazi (Yedi Şehitler) Türbesi

Kesikbaş Gazi Isparta ili sınırları içerisinde yer almaktadır. Türbede yatan velîye "Kesikbaş Gazi Efendi" denilmektedir. Kesikbaş Gazi Efendi savaş esnasında yedi şehitlerden bir tanesidir.²⁴

¹⁹ Kartal, 2017: 383.

²⁰ Kıyak, 2013: 76-77.

²¹ İçli, 2007: 14-15.

²² Kalafat, 2012: 154-155.

²³ Kalafat, 2012: 160.

²⁴ Kalafat, 2012: 154-155.

2.8. Vahapzade Türbesi

Türbe Bolu ili Gölyaka ilçesinde yer almaktadır. Rivayete göre, Kıbrıs Savaşı esnasında türbe etrafında top sesleri duyulmuştur. Türbe çevresinde olan insanlar veliyi kesik başı ile görmüşlerdir. Gören insanların Ermeni oldukları aktarılmaktadır. Ermeni kadınlar “kim bu kesikbaşlı” deyince velî ortadan kaybolmuştur.²⁵

2.9. Saldır Şeyh Horasani Türbesi

Muğla ili Bodrum ilçesinde yer alan türbe Selçuklulardan kaldığı rivayet edilmektedir. Uç beyi komutanı olan Saldır Şeyh Horasani, Gelibolu’dan askerleriyle Gümbet’e gelir. Gümbet’te Bizans askerleriyle savaşırken başını bir düşman kılıcı yere düşürür. Başını koltuğunun altına alarak düşman ile savaşmaya devam eder. Savaş esnasında bir kadın “başı koltuğunda savaş ediyor” deyince bu söz üzerine Saldır Şeyh Horasani’nin bedeni başıyla birlikte yere düşer. Düştüğü yere türbesi de yapılır.²⁶

2.10. Ahmet Gazi Türbesi

Ahmet Gazi Türbesi Muğla ili Milas Beçin’dedir. Ahmet Gazi Menteşeoğulları’nın ordu komutanıdır. Kellesiz Dede olarak da adlandırılmaktadır. Kellesiz Dede, Etrim’de yapılan bir savaş esnasında kafası vücudundan ayrılmasına rağmen kafasını koltuğun altına alarak savaşa devam eder. Saz köyünün mezarlığına kadar savaşarak gelir ve orada toprağa düşer. Düştüğü yere de türbesi yapılır.²⁷

2.11. Kesikbaş Sultan Türbesi

Kesikbaş Sultan’ın tam adı, Kesikbaş Abdullah Sultan’dır. Rivayetlere göre, bedeninin türbe içindeki makamda, başının ise türbenin yanında bulunan kuyuda olduğu aktarılmaktadır.²⁸ Haçlılar ile yapılan savaş esnasında çarpışan velî bir Haçlı askerinin kılıç darbesiyle kellesi gövdesinden ayılıp yere düşmüştür. Kellesini yerden alarak savaşa devam eden velî savaş sonunda bugün türbesinin bulunduğu alana düşerek şehit olmuştur. Türbenin çevresinde kuyu ve içindeki suya dönük çeşitli halk inanışlarının olduğu görülmektedir.²⁹

2.12. Habibi Neccar Türbesi

Hristiyanlığın ilk dönemlerinde Hz. İsa havarileri Yuhanna ve Pavlos’u Antakya’ya gönderir. Havariler insanları Hristiyanlığa davet ederler. Habibi Neccarla karşılaşan havariler, haberci olduklarını bildirirler. Havariler, Habibi Neccar’ın oğlunu iyileştirirler ve Habibi Neccar secdeye kapanarak iman edip dini yaymak için çalışmaya başlar. Habibi Neccar, şehirden uzaktaki mağarasına çekilip ibadet edermiş. Bir zaman ibadet ettiği mağarada başı kesilip öldürüldüğüne ve başının yuvarlanarak bugün türbesinin bulunduğu alana geldiği rivayet edilmektedir. Bugün türbenin bulunduğu dağın adı da Habibi Neccar Dağı olarak adlandırılmaktadır.³⁰

2.13. Seyyid Bilal Hazretleri Türbesi

Seyyid Bilal Hazretleri, Hz. Muhammed’in torunu Hz. Hüseyin’in 12. kuşak torunlarından. Anadolu’da fetihlerin hızlanmasıyla beraber Müslüman orduları İstanbul’u fethetmek için İstanbul’a dayanmıştır. Seyyid Bilal de bu dönemde fetihe destek olmak için Orta Asya’da topladığı Türklerle beraber fetihe yardıma giderken Sinop’a uğradığı, burada düşmanla çarpışma esnasında başı gövdesinden ayrılarak şehit edildiği aktarılmaktadır.³¹

²⁵ Kalafat, 2012: 327.

²⁶ Çınar, 2018: 34-35.

²⁷ Çınar, 2018: 67-68.

²⁸ Tanyu, 1967: 98.

²⁹ Kaynak Kişi 1: Hacı Karaca, Lise, 1983, Ankara/Sincan, İşçi.

³⁰ Türk, 2016: 168.

³¹ Baba ve Karaağaç, 2018: 650.

2.14. Süphandede Türbesi

Süphandede Türbesi, Adana ili Feke ilçesinde yer almaktadır. Süphandede zamanında Anadolu'ya gelen Horasan erenlerindedir. Ormanlık ve dağlık bir yer olan Feke o zamanlarda eşkıyaların rahat gezdiği bir alanmış. Bir zaman anlatılanlara göre Süphandede'nin önde olduğu bir kervanı soymaya gelmişler, etrafını sarmışlar. Süphandede eşkıya grubuna karşı koymuş ama mübareğin başını gövdesinden ayırmışlar. Süphandede'nin başı "Süphanallah" diyerek tepeden aşağıya doğru yuvarlanmaya başlamış dere, tepe geçerek türbesinin bulunduğu yerde durmuş oraya da türbesini yapmışlar. Sudan geçtiği için suyun şifalı olduğu rivayet edilmektedir. Türbenin bulunduğu köye Süphandede Köyü, türbenin yanında akan derenin ismi de Süphandere diye adlandırılmaktadır.³²

2.15. Şeyh Muhammed (Kesik Baş) Türbesi

Türbe, Şırnak ili Cizre ilçesindedir. Şeyh Muhammed adında bir zat bölgede Müslümanlığı yaymak adına bulunan grupla berabermiş. Burada farklı gruplarla savaş olmuş. Bu savaş esnasında düşman tarafından kellesi gövdesinden ayrılmış. Kellesini koltuğunun altına alarak yedi saat boyunca savaşmaya devam etmiş. Daha sonra savaşı kazanınca türbenin bulunduğu alana secdeye gitmiş ve orada şehit olmuş.³³

3. Atalar Kültü

Geleneksel Türk dininde ölmüş atalar için yapılan anma ve kurban sunma ritüelleri, önemli bir yere sahiptir. Ölen ataların ruhlarının, geride kalanlara iyilik yapacağı, kötülüklerinin doku-nabileceği, kötü durumlara karşı insanları uyurabileceği inancı, atalara karşı duyulan minnet hissi, atalar kültürünün temelini oluşturmaktadır.³⁴ Eski Türklerde atalara saygı duyulur, sözlerine itibar edilir, tecrübelerine güvenilmektedir. Aile düzeninde ata, gücü ve korumayı temsil ederken soyun devamını sağlayan bir karakter olarak karşımıza çıkmaktadır. Toplum düzeninde atalara duyulan saygı, kurban sunma, onların yaşadıkları yerlere ziyaret etme gibi çeşitli ritüeller ortaya çıkmıştır. Bu ritüellerin amacı ataların ruhlarını memnun etme ve rızalarını alma düşüncesiyle yapılmaktadır. Türkler İslamiyet'i kabul etmelerinin sonrasında da atalar kültürü inancının çeşitli değişimler görülse de devam ettiği görülmektedir. Evliya, ermiş, veli ve pir farklı adlarla adlandırılan ziyaret yerleri, ata mezarları ve türbelere toplum bir ümit kapısı olarak görüp düzenli şekilde ziyaret edilmektedir.³⁵ Bayat, atalar kültürünün üç anlam üzerinde işlevselleştiğini belirtmektedir. Bu işlevler:

“1-Soya adını veren ve ilk ata: Oğuz Ata, Kırgız Ata. Bunlar atalar kültürü bağlamında değerlendirilir, simgeleri ilklik, üreticiliktir.

2-Toplumda ata olarak kabul edilen ve medenî işlevi olan mitolojik şahıslar: Korkut Ata, Kambar Ata, Baba Dekhan. Simgeleri bilgelik ve evliyalıktır.

3-Eski Türk atalar kültürü bağlamında şekillenen ve İslam'dan sonraki medenî kahramanlık işlevini meslek ve sanat pirleri olarak yerine getirenler.”³⁶

Atalar kültürü, İslam öncesi Türk inanışlarının önemli inançlarından biriyken Türkler'in İslamiyet'i kabulünden sonra yeni dinin özelliklerini içine ekleyerek devam etmiştir. İslam öncesi dönemin kahramanları, ataları, ruhları yerini menkıbe ve keramet sahibi evliyalara, velilere bırakmıştır. Müslüman olan toplumlarda veli-evliya kültürü en güçlü olan toplum Türk toplumdur. Bugün Türk'ün bulunduğu, yaşadığı yerleşim alanlarında keramet sahibi veli ve evliya mezarları mutlaka görülmektedir,³⁷ Atalar kültüründe atalar savaşçıdır ve savaşa

³² Kaynak Kişi 2: Ahmet Yıldırım, İlkokul, 1952, Adana/Feke, Serbest Meslek.

³³ Kaynak Kişi 3: Ali Oturum, Üniversite, 1994, Şırnak/Cizre, Serbest Meslek.

³⁴ Günay, Güngör, 2019: 71.

³⁵ Dıykanbayeva, 2018: 57.

³⁶ Bayat, 2018: 78.

³⁷ Peker, 2015: 126-127.

katılmaktadırlar. Atalar, dinî hüviyete sahip olmaları, Allah dostu oldukları bilinse de en önemli özellikleri iyi bir savaşçı olmaları, yurdun tehlikeli anlarında savaşa katılmaları ve düşmanlarla savaştıkları görülmektedir. Horasan ereni olan bu şahsiyetler, gaza uğruna savaşan savaşçı veli tipleridirler. Anadolu'nun ve Balkanlar'ın Türkleştirilmesi ve İslamiyet'i yaymak adına fetihler yapan Türk toplumunda savaşçı velilerin aktif şekilde rol aldıkları görülmektedir.

Bulgaristan Paşmaklı'da yer alan Sarı Baba'nın bölgede savaş esnasında başı kesilerek sahit edildiği, Bulgaristan Şumnu'da yer alan Gelberi Sultan'ın Şumnu Kalesi fethine katıldığı ve burada başı kesilmesine rağmen savaşa devam ettiği askerlerin yön tarif etmek adına "Gel beri Sultan" dediği aktarılmaktadır. Kosova Mitroviça'da bulunan Gül Baba'nın, Kosova Savaşı'na katıldığı ve burada kellesi düşman tarafından kesilmesine rağmen savaşa devam ettiği rivayet edilirken, Kosova Nobırda'da bulunan Koca Baba'nın da savaş esnasında başının kesildiği Buçe Dağı'nın zirvesine doğru koştuğu rivayet edilmektedir. Balkanlar'da yer alan Hasan Baba Türbesi'ndeki kesik baş motifi diğer olaylardan farklı bir olayı rivayet etmektedir. Genellikle kesik baş motifi savaş alanlarında görülürken burada günlük yaşantıda olan bir durum olarak öne çıkmaktadır.

Anadolu'da Konya Selçuklu'da bulunan Kesikbaş Türbesi, Abdurrahman Gazi, Mısır Zinnun Kümbeti, Kars'ta bulunan Arap Baba, Kesikbaş Gazi, Vahapzade, Saldır Şeyh Horasani, Ahmet Gazi, Kesikbaş Sultan, Seyyid Bilal Hazretleri, Şeyh Muhammed türbeleri savaş esnasında kelleleri kesilmesine rağmen savaşa devam eden velilerin türbeleri, ziyaret yerleridir.

4. Evliya Kültü

Ata kültürleri ve çeşitli tabiat kültürleriyle bağlantısı olan hamî ruhlar inancının temelinde, dünyada bulunan canlı cansız varlıkların, kutsal varlıklar tarafından korunduğu, himaye edildiği, her varlığın öz kısmında bir sahibinin olduğu düşüncesi mevcuttur. Kutsal varlıklara dayanan bu inanç sistemi, ilerleyen dönemlerde ata ruhu, pir ve evliya adlarıyla nitelenen kutsal insanlar izlemektedir. Çevresini koruyan, izleyen, uyaran bu insanlar, çeşitli yetenekleri ve meslekleriyle aktarılmaktadır. Eski Türk inanç sisteminde önemli bir yere sahip olan ata ruhları ve pirlere İslamlaşma sürecinden sonra geleneksel meslek kolları ve gazilikleriyle anılan evliyalara bırakmıştır.³⁸ Anadolu topraklarında takribi 12. yüzyılda başlayan sufilik etkisini bünyesinde barındıran evliyalık kültürü, Ahmed Yesevi ve öğrencilerinin Anadolu'ya girişleriyle beraber kitleselleşmiş ve yaygınlık kazanmıştır. İslamiyet öncesinde Kam-Ozanlar bu yapıyı ata yurdunda icra eden kişilerdi. İslamiyet'in kabulünden sonra eren, evliya, veli gibi sufiler, olağanüstü karakterler gazilikleri ve meslek pirleriyle beraber halkın içinde kendisine yer bulmuştur.³⁹ Anadolu'da kurulan Türk devletleri millî ruhlarını koruyup yansıtırken dinî ruhu da yansıttıkları görülmektedir. İslamiyet'ten sonra savaşlar ekseninde alp, alp eren, dervişler, gaziler, evliyalar, veliler aracılığıyla gaza ruhunun güçlü olduğu kolonizatör dervişlerin yaşayışları, mücadeleleri sonucunda Anadolu'nun ve Balkanlar'ın Müslüman Türk yurdu hâline getirilmesinde büyük mücadeleleri olmuştur.⁴⁰ Ahmed Yesevi ve öğrencilerinin sufilik adına Anadolu'da ve Balkanlar'da icra ettikleri kolonizatör dervişlik, Anadolu'nun ve Balkanlar'ın fethiyle coğrafyalara yerleşen evliya kültürünü Ocak şöyle aktarmaktadır:

"Ahmed-i Yesevî ve özellikle haliflerinin Çin Türkistanı, Mâverâünnehir ve Hârezm gibi, Orta Asya'daki çeşitli bölgelerde yaşayan göçebe Türk toplulukları arasında heterodoks bir nitelik kazanmış olan bu İslâm yorumunu yerleştirmede oynadıkları rol, belki Türk tarihindeki en önemli olaylardan biridir. Eski geleneksel kalıplarla ifade edilmek ve yorumlamak durumundaki bu mistik heterodoks İslâm, bu sūfî propagandacılar sayesinde çok tabii olarak eski atalar kültürü ve Budizm'den kalan aziz kültürü üstüne bina edilen güçlü bir evliya kültürü etrafında kurumlaşarak gelişti ve Türk halk İslâmının-Sünnî kesimi de dahil olmak üzere ana karakteristiğini yarattı. Evliya kültürü, yani tabiatüstü bir takım ilâhi güç ve yetkilerle donanmış bulunduğu inanılan kutsal bir şahsiyetin mistik karizması etrafında şekillenen sarsılmaz inanç, bağlılık ve takdis duygusu, bu

³⁸ Ergun, 2011: 2.

³⁹ Bayat, 2018: 109.

⁴⁰ Günay, Güngör, 2019: 366-367.

halk Müslümanlığında yüzyıllardır kitâbi İslâm'dan daha derinlere işlemiş bir hale bugüne kadar gelmiştir. Türk dünyasının hemen her tarafını dolduran adı belli ve belirsiz sayısız evliyâ türbeleri, evliyâ kültürüne dayalı bu İslâm yorumunun somut kanıtlarıdır.”⁴¹

Anadolu’da ve Balkanlar’da kesik baş türbeleri olarak belirtilen kişilerin ziyaret yerlerinin olması, insanların bu yerlere ziyaretler düzenlemesi evliya kültürünün bu yerleşim yerlerinde hâlâ yaşadığını göstermektedir. İnsanların bu türbeler etrafında dileklerinin gerçekleştiğini aktarması ve bu insanların menkıbelerinin çeşitli şekillerde aktarması evliya kültürünün güçlü şekilde yaşadığı görülmektedir. Burada yatan kişilerin çoğunun gazi-veli tipini gösterdiği bölgeye Türklüğü ve İslamiyet’i yaymak adına savaşa katıldıkları ve bölgede şehit oldukları aktarılmaktadır.

Sonuç

Velîlerin rivayetlerinden hareketle kesik baş motifinin, Türkler’ in Anadolu ve Balkanlar’a gelişinden sonra ortaya çıktığı görülmektedir. Çalışmada 25 adet kesik baş motifli türbe aktarılmaya çalışılmıştır. Türbelerin rivayet ve efsanelerine bakıldığında çoğu velînin olay akışı ve temaları ortaktır. Velîler, savaş esnasında savaşırken başlarının gövdelerinden ayrıldığı, başlarını koltuklarının altına alarak savaşa devam ettikleri, savaş sonunda secdeye giderek şehit oldukları ve son durdukları yerin türbe hâline getirildiği görülmektedir. Habibi Neccar, Süphandede, Hasan Baba (Kesikbaş), Arap Baba türbelerinin rivayetleri diğer velîlere göre farklılık göstermektedir. Kesik baş motif özelliği gösteren velîler, gazi-savaşçı velîlerdir. Rivayetlerin anlatımı ve yerel halkın türbe ve velîye karşı tutumundan dolayı çoğu velînin bulunduğu yerin adlandırmasında isimlerinin geçtiği tespit edilmiştir. Kosova’da Ömer Baba, Romanya’da İsak Baba, Hatay’da Habibi Neccar, Adana’da Süphandede buldukları coğrafi alanda isim olarak da yaşamaktadırlar. Atalar kültürü ile inançlarımızın merkezinde yer alan türbeler asırlar boyunca kültürel birlikteliklerin baş adresleri, buluşma noktaları olmuştur. Anadolu’dan Balkanlar’a kadar uzanan geniş coğrafyada yerel halklar arasında kesik baş motifi ve türbeler hem folklor hem de inanç açısından kültürel bir köprü görevi görmeye devam etmektedir.

KAYNAKÇA

Baba, Coşkun ve Karaağaç, Muhammet (2018), “Sinop’ta Bir Peygamber Torunu: Seyyid İbrahim Bilal”. *Uluslararası Geçmişten Günümüze Sinop’ta Türk-İslam Kültürü Sempozyumu*, 5-7 Ekim 2018, Sinop, II, 649-657.

Bayat, Fuzuli (2018), *Türk Mitolojik Sistemi 2*, İstanbul: Ötüken Neşriyat.

Çınar Ali Abbas (2018), *Muğla İnanış Merkezleri (Erenler/Ziyaret Yerleri)*, Muğla: Muğla Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları.

Dıykanbayeva, Mayramgül (2018), *Kırgızlarda Atalar Kültü*, Konya: Kömen Yayınları.

Engin Refik (2014), *Balkanlardaki Yatır, Türbe, Tekke ve Zaviyelerimiz*, İstanbul: Akademik Kitaplar.

Ergun, Pervin (2011), *Atlarla Suların Hami Ruhü Yülcüklerle Bağışların Piri Kambar Ata Baba Gambar*, Konya: Kömen Yayınları.

Güngör, Harun, Günay, Ünver (2019), *Başlangıçlarından Günümüze Türklerin Dinî Tarihi*, İstanbul: Bilge Kültür Sanat.

İçli, Rukiye (2007), *Sosyolojik Açından Ziyaret Fenomeni (Erzurum Abdurrahman Gazi Türbesi Örneği)*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

⁴¹ Ocak, 2021: 51.

- Kalafat, Yaşar (2012), *Anadolu Kültür Coğrafyasında Erenler*, Ankara: Berikan Yayınevi.
- Kartal, Atilla (2017), *Konya Halk Kültüründe Türbeler Etrafında Oluşan İnanç ve Uygulamalar*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kıyak, Abdulkadir (2013), *Elazığ Evliyaları (Tarikat Şeyhleri-Mutasavvıflar-Müderris Âlimler-Şehit Veliler-İsimsiz Veliler)*, İstanbul: TBDD Yayınları.
- Kozan, Ali ve Çelik, Mehmet Yusuf (2014). "Kesikbaş Destanı ve Türk Kültüründe Kesikbaş'a Dair Yeni Bulgular", *Türk Dünyası Araştırmaları*, 209, 177-207.
- Ocak, Ahmet Yaşar (2016), *Kültür Tarihi Kaynağı Olarak Evliya Menâkıbnâmeleri XV-XVII. Yüzyıllar*, İstanbul: Timaş Yayınları.
- _____ (2020), *Türk Folklorunda Kesik Baş Tarih-Folklor İlişkisinden Bir Kesit*, Ankara: Dergâh Yayınları.
- _____ (2021), *Tasavvuf, Velâyet ve Kâinatın Görünmez Yöneticileri Tarihsel, Sosyolojik ve Eleştirel Bir Yaklaşım*, İstanbul: Alfa Basım Yayım.
- Ortaylı, İlber (2014), *İmparatorluğun Son Nefesi Osmanlı'nın Yaşayan Mirası Cumhuriyet*, İstanbul: Timaş Yayınları.
- Peker, Selçuk (2015), *Mezar ve Türbelere Kült Merkezli Bir Bakış (Aksaray Örneği)*, Konya: Kömen Yayınları.
- Tanyu, Hikmet (1967), *Ankara ve Çevresinde Adak ve Adak Yerleri*, Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları.
- Türk, Hüseyin (2016), "Antakya'da Dinlerarası Hoşgörü ve Habibi Neccar Örneği". *Folklor/Edebiyat*, 22/87, 155-172.

Kaynak Kişiler

- KK1: Hacı Karaca, Lise, 1983, Ankara/Sincan, Satış Müdürü.
- KK2: Ahmet Yıldırım, İlkokul, 1952, Adana/Feke, Serbest Meslek.
- KK3: Ali Oturum, Üniversite, 1994, Şırnak/Cizre, Serbest Meslek.

Araştırmacıların Katkı Oranı Beyanı: Yazarlar makaleye eşit oranda katkı sağlamış olduklarını beyan eder.

Çıkar Çatışması Beyanı: Bu çalışmada herhangi bir potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.